

نقش عنصر بینش در مهندسی رفتار مقاومت گونه در نظام اندیشه‌ای شهید امام خامنه‌ای

۱. سید رسول میراشرفی لنگرودی*: گروه معارف اسلامی، دانشگاه صدا و سیما، تهران، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: s.r.mirashrafi64@gmail.com

چکیده

تامل در باب اندیشه مقاومت و تجلی آن در جامعه، ضرورتاً ما را به اصولی رهنمون می‌سازد که شالوده این تفکر را تشکیل می‌دهند. این اصول، می‌توانند ریشه در جهان‌بینی الهی داشته باشند، یا حتی از منابع غیر الهی نشأت گیرد. با این حال، درک این نکته که مبنای عقیده مقاومت حاکم در یک جامعه چیست، از اهمیت بسزایی برخوردار است. زیرا با فهم این مبنا و تمسک به آن، می‌توان زمینه را برای گسترش یا حتی کمرنگ ساختن آن در باورهای فردی افراد جامعه فراهم نمود و جهت رفتاری اغلب اقشار را نمایان کرد. همچنان که رفتار، بر پایه عقیده شکل می‌گیرد. عنصر بینش در اندیشه امام خامنه‌ای، نقش بنیادین در تأسیس و زمینه‌سازی رفتار مقاومت گونه دارد. بینش در سطح صیانتی و حفاظتی، کارکردی هویت‌بخش دارد و موجب می‌شود جامعه اسلامی در برابر تهدیدهای نرم و سخت دشمن مصون بماند. همچنین در بعد تکاملی، بینش موجب ارتقای سطح مقاومت از واکنش دفاعی به کنش فعال و بازدارنده می‌شود. حال آنکه امام خامنه‌ای با تکیه بر جهان‌بینی توحیدی، آموزه‌های دینی و معارف اهل بیت، گام مؤثری در تربیت و جهت‌دهی رفتار مقاومت در جامعه برداشته و در عرصه‌های گوناگون، به تبیین شاخصه‌های عقیده‌محور در نسبت با مقوله‌های رفتاری پرداخته‌اند. پژوهش پیش‌رو نیز در صدد است تا به روش تحلیلی، نمودهای بینشی مبتنی بر جهان‌بینی توحیدی را در مؤلفه‌های مهندسی رفتار مقاومت در اندیشه رهبری شهید استخراج و تبیین نماید.

کلیدواژگان: فکر مقاومت، بینش، جامعه، رفتارسازی، امام خامنه‌ای

شیوه استناددهی: میراشرفی لنگرودی، سید رسول. (۱۴۰۵). نقش عنصر بینش در مهندسی رفتار مقاومت گونه در نظام اندیشه‌ای شهید امام خامنه‌ای. *شریعت، فلسفه و اخلاق*، ۴(۶)، ۱-۱۵.

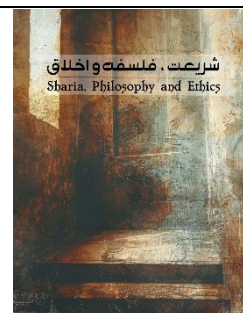
تاریخ ارسال: ۳ خرداد ۱۴۰۵

تاریخ بازنگری: ۲۴ مرداد ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۱ شهریور ۱۴۰۵

تاریخ چاپ اولیه: ۴ شهریور ۱۴۰۵

تاریخ چاپ نهایی: ۱ اسفند ۱۴۰۵

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

The Role of the Insight Element in Engineering Resistance-Oriented Behavior in the Intellectual System of Martyred Imam Khamenei

1. Seyyed Rasoul Mirashrafi Langroudi*: Department of Islamic Studies, IRIB University, Tehran, Iran

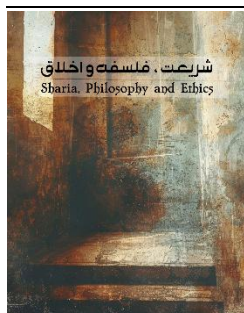
*Corresponding Author's Email: s.r.mirashrafi64@gmail.com

Abstract

Reflection on the idea of resistance and its manifestation in society necessarily leads us to principles that constitute the foundations of this mode of thought. These principles may be rooted in a divine worldview or may even originate from non-divine sources. Nevertheless, understanding the foundation of the prevailing belief in resistance within a society is of considerable importance. By comprehending and drawing upon this foundation, it becomes possible to create the conditions for strengthening—or even diminishing—it within individuals' personal beliefs and to clarify the behavioral orientation of most segments of society, since behavior is formed on the basis of belief. The element of insight in Imam Khamenei's thought plays a fundamental role in establishing and facilitating resistance-oriented behavior. At the safeguarding and protective level, insight performs an identity-forming function and enables Islamic society to remain resilient against the enemy's soft and hard threats. Furthermore, in its developmental dimension, insight elevates resistance from a defensive reaction to an active and deterrent form of action. Imam Khamenei, drawing upon a monotheistic worldview, religious teachings, and the teachings of the Ahl al-Bayt, has taken effective steps toward cultivating and directing resistance-oriented behavior in society and, across various domains, has elucidated belief-based indicators in relation to behavioral dimensions. Accordingly, the present study seeks, through an analytical method, to identify and explain manifestations of insight grounded in a monotheistic worldview within the components of resistance-behavior engineering in the thought of the martyred Leader.

Keywords: Resistance thought, insight, society, behavior formation, Imam Khamenei

How to cite: Mirashrafi Langroudi, S. R. (2026). The Role of the Insight Element in Engineering Resistance-Oriented Behavior in the Intellectual System of Martyred Imam Khamenei. *Sharia, Philosophy and Ethics*, 4(6), 1-15.

Submit Date: 24 May 2026

Revise Date: 15 August 2026

Accept Date: 23 August 2026

Initial Publish Date: 26 August 2026

Final Publish Date: 20 February 2027

© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

The concept of resistance occupies a significant position in the intellectual, cultural, and political life of societies because collective behavior is rarely formed independently of the beliefs, values, and interpretive frameworks through which individuals understand themselves, their social environment, and the challenges confronting them. From this perspective, resistance should not be reduced to a temporary reaction to external pressure, but should instead be understood as a multidimensional orientation whose behavioral manifestations are rooted in a prior system of insight and belief. The present study examines the role of insight in engineering resistance-oriented behavior within the intellectual system of Martyred Imam Khamenei, with particular emphasis on the manner in which a monotheistic worldview, religious teachings, and Islamic cultural foundations contribute to the formation, preservation, and development of resistant conduct. The theoretical point of departure is that a cultural system consists of interconnected beliefs, values, and behavioral patterns through which individuals and communities interpret reality and regulate action (4). Within such a system, insight occupies a foundational position because it determines the meaning assigned to social phenomena and provides the cognitive and ideological basis for behavioral choice. Beliefs, therefore, are not merely abstract mental propositions; they shape motivation, commitment, and action by defining what individuals regard as legitimate, desirable, necessary, or sacred (6). In the context of resistance, the strength and stability of resistant behavior depend on the depth of the worldview from which that behavior emerges. A resistance orientation grounded in a divine worldview is directed toward justice, dignity, human perfection, and opposition to oppression, whereas resistance detached from transcendent values may be transformed into domination, aggression, or destructive confrontation. Accordingly, the central problem of the study is to explain how the element of insight functions as the primary ideological foundation through which resistance-oriented behavior is constructed and directed in the thought of Imam Khamenei.

The analytical framework of the study is based on the proposition that behavior is the visible outcome of deeper cognitive, ideological, and axiological structures. In cultural engineering, insight precedes behavior because individuals and communities first interpret reality through a system of beliefs and subsequently organize their actions in accordance with that interpretation (8). The relationship between knowledge and action is also deeply rooted in Islamic thought, where action without awareness is regarded as incapable of producing sound and purposeful movement; the well-known Islamic emphasis on acting with knowledge indicates that behavioral effectiveness depends on correct understanding and conscious orientation (7). Religious faith similarly generates motivational commitment by linking human conduct to ultimate meaning, responsibility, divine accountability, and transcendental goals (1). Within Imam Khamenei's intellectual system, the principal foundation of this insight is monotheism. A monotheistic worldview presents the universe as an ordered reality governed by divine wisdom and power and interprets human existence as purposeful rather than arbitrary. This worldview consequently establishes a specific conception of human dignity, responsibility, freedom, and historical agency. The individual is not viewed merely as a passive subject of material forces, but as a morally responsible actor capable of resisting domination, transforming circumstances, and moving toward perfection. The same logic can be observed in the intellectual legacy of the Islamic Revolution, in which religious worldview, social responsibility, political independence, and resistance to domination are closely interconnected (10). In this framework, resistance becomes meaningful because human beings are expected to refuse humiliation, oppose injustice, preserve moral integrity, and continue their movement toward individual and collective perfection despite internal and external obstacles. Religious culture therefore supplies resistance with both an epistemological foundation and a normative direction, transforming it from an instinctive reaction into a conscious and value-oriented form of social action (5).

The first major function of insight in the engineering of resistance-oriented behavior is its foundational and preparatory role. Insight creates the intellectual conditions under which resistance can become a stable behavioral pattern rather than a temporary response to crisis. In Imam Khamenei's thought, resistance is presented as a strategic orientation based on correct recognition of the enemy, awareness of the objectives of the Islamic Revolution, confidence in divine assistance, and understanding of the long-term trajectory of Islamic society. Religious beliefs are particularly important in this process because they generate motivations that are generally more durable than purely material incentives. When behavior is connected to faith, justice, responsibility, divine reward, and the defense of human dignity, it acquires a level of stability that may persist even under difficult social, political, or economic circumstances. Religious values thus provide meaning and continuity to resistant conduct and strengthen the individual's willingness to endure hardship for higher purposes (9). Among the most important insight-based components of this foundational function are commitment to truth and justice, responsibility before God and society, preservation of dignity, purposeful opposition to nihilism and deviation, and confidence in the capacities of the Islamic community. Historical interpretations of contemporary Iran in Imam Khamenei's discourse similarly emphasize the transition from political dependency and passivity toward independence, self-confidence, scientific advancement, and resistance to external domination (2). The cultivation of belief in God, belief in the people, and belief in national and individual capacities is therefore regarded as an important mechanism for producing socially resilient behavior. From this perspective, a society becomes resistant not merely by issuing political slogans, but by internalizing a worldview in which submission to oppression is morally unacceptable and independent action is interpreted as both a religious and social responsibility. The capacity of society to produce collective behavior consequently depends on the extent to which such beliefs are embedded within its cultural structures (3).

The second function of insight is protective and identity-forming. Resistance can remain sustainable only when the belief system that produces it is protected against ideological erosion, cultural assimilation, political pressure, and the weakening of collective identity. Within Imam Khamenei's intellectual framework, monotheism, piety, spirituality, and Islamic solidarity perform this protective function by creating cognitive and moral boundaries that distinguish legitimate conduct from submission, corruption, or dependence. Monotheism rejects the absolute authority of non-divine powers and reinforces the principle that political, social, and individual dignity should not be surrendered to forces of domination. Such a worldview provides an identity structure within which resistance becomes part of the collective self-understanding of Islamic society rather than an externally imposed political strategy. Religious commitment can therefore stabilize social norms by connecting acceptable behavior to a broader moral order and by strengthening adherence to values even in situations of pressure or uncertainty (5). Piety performs a similar function by establishing an internal mechanism of self-restraint and moral accountability. In political and social life, piety requires honesty, responsibility, avoidance of corruption, and resistance to egoistic motivations. It consequently protects resistance itself from degenerating into unprincipled hostility or opportunistic power seeking. Spirituality further strengthens this identity by giving collective action a transcendent orientation and by linking sacrifice, sincerity, reliance on God, and service to society to the broader objectives of Islamic civilization. The cultural engineering of resistance therefore requires more than political mobilization; it requires the continuous reproduction of a moral and spiritual identity capable of withstanding soft power, cultural penetration, and ideological displacement. The historical and political narratives associated with Imam Khamenei's thought repeatedly emphasize that societies lacking confidence in their own cultural foundations become vulnerable to external influence, whereas societies possessing strong religious and national self-awareness are better able to preserve independence and collective cohesion (2). From this perspective, insight serves as a protective shield through which resistance becomes embedded in collective identity.

The third function of insight is developmental and evolutionary. Resistance in Imam Khamenei's intellectual system is not confined to survival or defensive endurance; rather, it is expected to develop into an active capacity for progress, deterrence, civilizational construction, and the realization of social justice. Insight elevates resistance from a reactive posture to a conscious strategy by encouraging the individual and society to transform pressure into opportunities for intellectual, scientific, cultural, political, and economic growth. One important dimension of this developmental function is the preservation and strengthening of faith and certainty, particularly because external threats may attempt to weaken the ideological foundations of society before achieving political or material objectives. The cultivation of knowledge, internal capabilities, scientific advancement, and confidence in domestic capacities therefore becomes part of resistance itself. Imam Khamenei's discourse on contemporary history and the Islamic Revolution repeatedly associates successful resistance with faith, self-confidence, national capacity, scientific development, and the ability to convert internal resources into strategic power (2). Self-purification also occupies an important position within this developmental framework because external struggle is interpreted as dependent on prior internal struggle. A person who cannot regulate desire, fear, selfishness, or despair is less capable of maintaining principled resistance under pressure. Accordingly, self-knowledge, spiritual discipline, patience, sacrifice, and perseverance constitute behavioral resources through which resistance becomes sustainable and progressively stronger. These capacities operate not only at the individual level but also at the social level, where solidarity, public participation, sacrifice for collective interests, and confidence in a shared purpose function as forms of social capital. Economic resistance similarly represents a developmental extension of the same worldview. Reducing dependency, strengthening domestic production, avoiding consumerism and waste, and combining internal capacity with constructive engagement with the outside world are interpreted as practical manifestations of a resistant mentality. Such an approach corresponds with broader conceptions of cultural engineering in which sustainable social transformation requires the alignment of worldview, values, institutions, and behavioral practices (4, 8). Resistance thus becomes a mechanism through which the society protects itself while simultaneously expanding its capacity for independent development.

In conclusion, the analysis demonstrates that insight constitutes the central and organizing element in the engineering of resistance-oriented behavior within the intellectual system of Martyred Imam Khamenei. Resistance is meaningful and sustainable only when it is rooted in a coherent worldview capable of defining its objectives, limits, motivations, and behavioral manifestations. A monotheistic worldview transforms resistance from a temporary reaction into a purposeful and morally regulated orientation directed toward justice, dignity, independence, and human perfection. At the foundational level, insight creates the cognitive and motivational conditions necessary for resistant behavior by strengthening responsibility, confidence, commitment to justice, and purposeful action. At the protective level, it safeguards the religious and collective identity of society through monotheism, piety, spirituality, and social cohesion, thereby reducing vulnerability to ideological penetration and external domination. At the developmental level, it advances resistance beyond mere defense by connecting it to scientific progress, self-purification, patience, sacrifice, economic independence, self-reliance, and civilizational development. The resulting model indicates that behavioral engineering cannot be achieved through external regulation alone; lasting behavioral change requires transformation at the level of belief and worldview. When resistance is internalized as a value-based cultural orientation, its manifestations can extend across political, social, cultural, economic, scientific, and individual domains. Accordingly, the distinctive feature of Islamic resistance in this framework is its integration of faith, awareness, moral responsibility, self-discipline, collective dignity, and purposeful social action. Such an integration enables resistance to function simultaneously as a mechanism of protection, a source of identity, and an instrument of social advancement, ultimately directing individual and collective behavior toward the

broader objectives of independence, justice, human flourishing, and the construction of a new Islamic civilization.

مقدمه

اندیشه مقاومت، به عنوان یک مفهوم، از جنبه های گوناگون در جوامع دارای اهمیت است. برای درک کامل این اهمیت، ابتدا باید مبانی شکل گیری این رویکرد فکری را بررسی کرد. با شناخت این مبانی، می توان به تحلیل عوامل مؤثر و بازخوردهای ناشی از این نوع نگرش پرداخت. بررسی و شناسایی نوع نگاه مقاومتی حاکم در یک جامعه، از دو جهت اساسی حائز اهمیت است: نخست، تأثیرات و بازخوردهای این نوع نگاه بر خود جامعه و دوم، تأثیر آن بر تعاملات فرامرزی و منطقه ای. به عبارت دیگر، اعتقادات یک جامعه در به کارگیری رویکردهای مختلف، در راستای دستیابی به اهدافی است که جوامع بشری برای تحقق آن ها تلاش می کنند. با توجه به این توضیحات، جامعه اسلامی، با تکیه بر مبانی فکری الهی برگرفته از فرهنگ دین اسلام، در جهت تحقق آرمان های دینی، یعنی حرکت به سوی رشد، تعالی و سعادت انسان، گام برمی دارد. این مسیر، طبیعتاً با چالش ها و موانعی روبه رو است. ایران، به عنوان یکی از جوامع اسلامی، با رهبری امامین انقلاب، در راستای تحقق اهداف آرمانی فرهنگ اسلامی، رویکردی فرامنطقه ای نسبت به موضوع اندیشه مقاومت در ابعاد مختلف رفتاری اتخاذ کرده است.

بنابراین، اگر این رویکرد بر پایه جهان بینی الهی استوار باشد، اهداف و اعتقادات آن در مسیر سعادت قرار خواهند گرفت. این باور، در راستای شکل دهی رفتار فردی و اجتماعی، به میدان آمده و بنیان رفتاری جامعه در جهت رسیدن به اهداف فکری و اعتقادی، جهت گیری می کند. در واقع، اندیشه مقاومت زمانی می تواند به تعالی جامعه منجر شود که ریشه در ارزش های الهی داشته و با هدف نهایی سعادت بشری همسو باشد. در غیر این صورت، این اندیشه می تواند به انحراف و نتایج ناگوار منجر شود.

در بین عناصر نظام فرهنگی، عنصر بینش مهم ترین عرصه را به خود اختصاص داده و در کنار آن، مقوله رفتار به لحاظ جایگاه از پایین ترین مرتبه برخوردار است. بر این اساس، معتقدیم که رفتارهای فردی و اجتماعی موجود در جوامع بشری، حاکی از وجود مبنای ایدئولوژیک است که وظیفه تأثیر بر رفتارسازی را بر عهده دارد. به عبارت دیگر، عنصری به نام بینش و باور در سازش رفتارهای یک فرد و در دید کلان، یعنی جامعه، مؤثر واقع می شود. لذا نمی توان تصور کرد که نوع رفتار توسط افراد یک جامعه بدون تأثیر عواملی که باوری را در جامعه گسترش داده اند یا به اشکال مختلف زمینه رواج آن را فراهم ساخته اند، تشکیل یافته باشد. بر این اساس، رشد و استحکام فکر مقاومت نیز می تواند رویکرد فردی و اجتماعی جامعه را در بحث رفتار به سمت وسوی مدار مقاومت در ابعاد گوناگون متمایل کند.

پیشینه

با دقت نظر در کثرت آثار و بیانات رهبر انقلاب اسلامی و همچنین توجه به کثرت آثاری که مبتنی بر رویکرد ایشان به نگارش درآمده، درمی یابیم نگرش علمی آیت الله خامنه ای دارای ابعادی چندگانه است. لذا بی شک در باب موضوع پژوهش حاضر آثاری در این رابطه به چاپ رسیده است. از میان این آثار می توان به عقیده و باور از دیدگاه امامین انقلاب (1) اشاره نمود. این مقاله درصدد تبیین مقوله باور در نگاه امام خمینی و آیت الله خامنه ای است؛ لذا ارتباط چندانی با موضوع بحث پژوهش حاضر ندارد. همچنین مقاله تبیین نقش امام خامنه ای (مدظله العالی) در هدایت و رهبری جبهه مقاومت توسط (2) به رشته تحریر درآمده، اما با توجه به مطالب این نگاره یافت می شود که رویکرد اتخاذی مقاله، تبیین ضرورت تأمین امنیت و جایگاه جبهه مقاومت در این عرصه در نگاه رهبری می باشد. از دیگر مقالات موجود می توان به تبیین مدل مفهومی مقاومت در اندیشه آیت الله سیدعلی خامنه ای (3) اشاره نمود. همان طور که از عنوان مقاله پیداست، هدف نگارش الگوی مفهومی مقاومت را مورد تأکید قرار داده است. از خانم مهدی پور مقاله دیگری تحت عنوان بررسی ابعاد و پیامدهای راهبرد مقاومت در اندیشه آیت الله خامنه ای (3) به چاپ رسیده و چستی

ابعاد و پیامدهای راهبرد مقاومت در اندیشه رهبری از اهداف این پژوهش به حساب می‌آید. همچنین در بیان آثار موجود می‌توان به مؤلفه‌های مفهومی مقاومت در اندیشه امام خامنه‌ای (۳) تأکید کرد و این پژوهش نیز درصدد تبیین مبانی مقاومت و خاستگاه‌های مقاومت اسلامی برآمده است.

پژوهش حاضر درصدد یافتن گزاره‌هایی از شهید آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر عناصر نظام فرهنگی در رابطه با نیازمندی‌های استحکام‌بخشی به عقیده مقاومت در جامعه خواهد بود. فهم جایگاه و ارتباط این عناصر در کنار مفهوم فکر مقاومت موجب ایجاد چه رخدادی در جامعه می‌گردد.

کلیات

جایگاه عنصر بینش در نظام فرهنگی

نظام فرهنگی متشکل از اعتقادات و باورهاست که چارچوبی برای افراد جامعه در دایره مسائل فرهنگی ایجاد می‌کند (۴). یک نظام فرهنگی متشکل از عنصرهای بینش و رفتار است که عنصر ابتدایی درصدد رشد و تعالی رفتار گام برمی‌دارد (۵). در این میان، باورها (بینش) میزان اعتقاد هر فرد نسبت به مسئله است که عقیده او را تشکیل می‌دهد (۶). بعد از عنصر بینش به مقوله رفتار می‌رسیم. عنصر رفتار، همان‌گونه که از نامش پیداست، دربردارنده مجموع افعال افراد جامعه در حیطه فردی و اجتماعی است. این عرصه شامل نوع پوشش و گفتار و حتی معماری و ... می‌گردد (۴). رفتارهای موجود در جامعه به‌طور کلی حاصل بینش‌ها و ارزش‌های اعتقادی هر فرد قلمداد می‌شود.

نقش عنصر بینش در مهندسی رفتار مقاومت‌گونه مبتنی بر منظومه فکری امام خامنه‌ای

در هر عرصه‌ای مبنای عمل از اهمیت بسزایی برخوردار است و زیربنای یادشده بدون آگاهی ثمری ندارد، بلکه ممکن است به عکس عمل کرده، حتی باعث گمراهی در مسیر رسیدن به اهداف شود. در این رابطه، امام صادق (ع) فرموده‌اند: اگر انسان بدون آگاهی در مسیری گام بردارد، مانند حرکت از بیراهه بوده و هرچه شتاب داشته باشد، از مسیر دورتر می‌گردد (۷). حال این شناخت و باور، به تعبیری، انگیزه و تعهد در رفتار قلمداد می‌شود (۱). نکته بعدی در مسیر تربیت هر جامعه، نقش رهبری آن به‌شدت حائز اهمیت خواهد بود، اما همان‌طور که روشن گشت، اصل مهم‌تر رویکرد فکری و اعتقادی امام جامعه خواهد بود. زیرا با واکاوی عقیده‌ها، ارزش‌ها و رفتارهاست که می‌توان به نوع دیدگاه و نگرش رهبر جامعه پی برد و تأثیر آن در رفتار فردی و اجتماعی جامعه هدف را روشن ساخت. براساس این نگاه، می‌توان با استفاده از تمایلات رفتاری جامعه نیز به بینش و باور رفتارساز رهبری اجتماع دست یافت.

نگاه آیت‌الله خامنه‌ای بر این است که تفکر و بینش اسلامی برای هریک از سیاست‌های عمومی و کلی جامعه مبنایی دارد که سرچشمه همه این مبانی جهان‌بینی الهی است. باید توجه داشت این خصیصه نگرش اسلامی قلمداد می‌شود و اعتقاد و باور ما بر این موضوع استحکام یافته و متکی به این مبنای فکری خواهد بود. حال مقام معظم رهبری رکن اصلی بینش را توحید تلقی می‌کنند؛ یعنی اعتقاد به این موضوع که تمامی موجودات، از کیهکشان‌ها تا کوچک‌ترین ذرات، در نظامی بدون تخلف گرد هم آمده‌اند. اما به قطع، اندیشه، تدبیر و قدرتی عظیم را می‌طلبد که چنین مجموعه‌ای را گرد هم فراهم ساخته است (۲). همچنین رهبری بیان می‌کنند منظومه فکری امام در تمامی ابعاد فکری، اجتماعی و سیاسی مبتنی بر جهان‌بینی بوده است که مبنای این جهان‌بینی توحید است (۲). علاوه بر این، آیت‌الله خامنه‌ای علوم انسانی را زمانی صحیح و مفید قلمداد می‌کنند که در راستای تربیت فرد و جامعه به خدمت گرفته شوند، اما یک شرط بر این مطلب وارد می‌کنند که این علوم مبتنی بر تفکر الهی و جهان‌بینی الهی ترتیب یابد (۲). به عبارت دیگر، اسلام و جهان‌بینی الهی از انسان می‌خواهد که در راه تکامل توقف نکند و به هیچ سطحی قانع نباشد و این خصلت را خداوند در نهان بشر قرار داده است (۲). انسان در نگاه مبتنی بر بینش اسلامی در دیدگاه رهبری، به‌مثابه یک مسافر در حال تلاش معرفی می‌شود

که با غفلت از رسیدن به منزل مقصود باز می ماند. مراد از منزل مقصود، کمال و تعالی روحی است که اثرش را در زندگی بعد از مرگ خواهد داد (2).

ریشه مقاومت در قرآن برمی گردد به آیه ۱۱۲ سوره مبارکه هود: «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» (پس همان گونه که فرمان یافته ای، استقامت کن؛ و همچنین کسانی که با تو به سوی خدا آمده اند [باید استقامت کنند] و طغیان نکنید، که خداوند آنچه را انجام می دهد می بیند). مقاومت به طور کلی به معنای ایستادگی است، اما این تقابل و ایستادگی در یک وهله استحقاق دریافت نصرت الهی را دارد. اگر این نصرت با تأثر از مبانی الهی به وجود آید و نتیجه آن عدم تسلیم در برابر ظلم و نپذیرفتن خفت از سوی ظالم باشد، مطلوب است. اما در مقابل، اگر مبانی ایستادگی انگیزه شیطانی و غیرالهی داشته باشد، هیچ رهیافت مثبت و پیشرفتی در مسیر سعادت نخواهد داشت (5). در نگاه رهبری، مقاومت یعنی حرکت در مسیر راه درست، در حالی که موانع او را از حرکت منصرف نکند (2). در نگاه کلی به مقاومت در ابعاد مختلف رفتاری، به معنای ایستادگی در برابر موانع داخلی و بیرونی تلقی یافته و اگر با مبانی الهی ادغام گردد، در راستای هزینه تراشی علیه دشمنان استقرار می یابد. به عبارت دیگر، انسان با دقت نظر در افعال و رفتار خویش باید به سمت سعادت اخروی حرکت کند؛ لذا نتیجه آن است که رفتارهای انسان با توجه به بینش و اعتقادات او، رهیافت کمال یا ضلالت را دربر گرفته است. با توجه به دیدگاه رهبری نسبت به مسئله بینش و تأثیر آن در رفتارسازی، باید توجه داشت مقوله رشد و استحکام فکر مقاومت در جامعه نیازمند تقویت مؤلفه های رفتارسازی صحیح بر مدار فکر مقاومت می باشد، زیرا روشن شد بینش رکن اصلی رفتارسازی است. در نتیجه، اگر قصد رفتارسازی در فرد و جامعه را پیش گرفته ایم، باید در نظر داشت زمانی می توان انتظار رخداد رفتار مناسب مبتنی بر ارزش های اعتقادی و فکر مقاومت را داشت که بینشی را گسترش دهیم که برون داد آن رفتاری بر مدار تفکر مقاومت باشد. بنابراین، اگر بینش جامعه بر مدار فکر مقاومت استقرار شکل گیرد، رفتارهای تولید شده در جامعه بر همین الگو استحکام می یابد. البته در کلام رهبری، آمادگی در مقابل دشمنان مسئله ای حائز اهمیت است. برخی این آمادگی را تنها در حیطه نظامی نگریسته اند؛ اما همیشه معنای آمادگی تنها بعد نظامی آن مطرح نیست، بلکه دشمن در ابعاد سیاسی، امنیتی و فرهنگی نیز در صدد وارد نمودن ضربه بر پیکره انقلاب اسلامی ایران است. براساس بیان مقام معظم رهبری، این تهدید با رخنه در اعتقادات و ایمان مردم، به عنوان وسیله ای برای دستیابی به اهداف شوم، سامان یافته است (2). پس نتیجه می گیریم رهبری نیز مهم ترین نقطه برای مقابله در برابر دشمنان را حراست از عقاید صحیح دانسته و همچنین موفقیت را در رشد و استحکام بندی بنیان جهان بینی در جامعه تلقی کرده اند.

چارچوب نظری رفتار مقاومت در جامعه اسلامی

با توجه به جایگاه مهم و محوری عنصر بینش در شکل گیری فرهنگ و رفتارهای باورمحور، ساحت اعتقادی نقش تعیین کننده ای در مدل رفتاری انسان ایفا می کند (8). تفکر مقاومت، با رویکردی نشأت گرفته از توحید، مجموعه ای از رفتارهای مقاومتی و ستیزگرایانه مقدس را در برابر ظلم و ستم دشمنان، در عرصه های گوناگون پدید می آورد. آیت الله خامنه ای، به عنوان رهبری در جامعه اسلامی، متفکری برجسته و ترویج دهنده این تفکر در جامعه اسلامی ایران است. همان طور که اشاره شد، ایشان نقش حیاتی عنصر بینش را در مهندسی رفتارهای مقاومتی مبتنی بر رویکرد اعتقادی توحیدی برجسته می سازند.

در اسلام و جامعه اسلامی، این رفتارها در سه سطح عمل می کنند: نخست، نقش تأسیسی و زمینه ساز بروز دارند. به این معنا که تفکر مقاومت، با ایجاد بینش لازم، بستر شکل گیری رفتارهای مقاومتی را فراهم می کند. دوم، نقش صیانتی و حفاظتی (هویت بخش) ایفا می کنند. رفتارهای مقاومتی، با تکیه بر باورهای توحیدی، هویت جامعه اسلامی را حفظ و از آن در برابر تهدیدات محافظت می کنند. و در نهایت، نقش تکاملی به این مبحث

اعطا می‌شود. رفتارهای مقاومتی، با تقویت روحیه استقلال و خودباوری، به تکامل و پیشرفت جامعه اسلامی کمک می‌کنند. به‌طور خلاصه، تفکر مقاومت با تکیه بر بینش و باورهای توحیدی، نقش مهمی در شکل‌دهی رفتارهای فردی و اجتماعی در جامعه اسلامی ایفا می‌کند و در سه سطح تأسیسی، صیانتی و تکاملی عمل می‌نماید. رهبری آیت‌الله خامنه‌ای نیز در تبیین و ترویج این تفکر، نقشی محوری داشته است.

نقش تأسیسی و زمینه‌ساز

عنصر بینش در اندیشه امام خامنه‌ای، نقش بنیادین در تأسیس و زمینه‌سازی رفتار مقاومت گونه دارد. ایشان مقاومت را نه یک واکنش مقطعی، بلکه یک راهبرد ریشه‌دار می‌دانند که بر پایه شناخت صحیح از دشمن، اهداف انقلاب و مسیر آینده شکل می‌گیرد. بینش، چارچوب نظری و فکری لازم را فراهم می‌آورد تا جامعه اسلامی بتواند مقاومت را به‌عنوان یک فرهنگ پایدار و یک راهبرد تمدنی بپذیرد. در این معنا، بینش همان زیربنای فکری است که رفتار مقاوم بر آن بنا می‌شود.

آموزه‌ها و باورهای دینی از عوامل بسیار مؤثر در برانگیختن انگیزه رفتاری در افراد هستند. این مجموعه اعتقادات، نه تنها به این مهم در افراد شکل و صورتی دینی می‌بخشد، بلکه در تداوم آن نیز مؤثر بوده و حتی می‌تواند به ایجاد ابعاد جدید منجر شود. به‌مرور زمان، انگیزه‌هایی که با محتوای دینی آمیخته شده‌اند و بر جهان‌بینی افراد تأثیر می‌گذارند، نسبت به سایر انگیزه‌ها، به‌ویژه انگیزه‌های مادی، دوام و استحکام بیشتری خواهند داشت. در واقع، اعتقادات دینی با ایجاد یک چارچوب ارزشی عمیق و پایدار، به معنا و هدف زندگی گره خورده‌اند. این پیوند، نیرویی قدرتمند است که می‌تواند در مواجهه با چالش‌ها و دشواری‌ها، افراد را به پیش ببرد (۹).

گرایش به حق و عدالت می‌تواند زمینه‌ساز مقاومت در برابر باطل باشد. و این نمونه‌ای از نقش عقیده در رفتارسازی مقاومت تلقی می‌گردد. چراکه رهبری در بیانات متعددی بر این عنصر کلیدی تأکید ورزیده‌اند و ایستادگی در برابر ظلم را از شاخصه بارز انقلاب مطرح نموده و اثرات آن را عدم باج‌دهی و زیر بار زور نرفتن یاد کرده‌اند (۲). همچنین طبق بیان ایشان، خط ایستادگی در مقابل ظلم باید در تمامی ازمه حفظ و تقویت گردد تا زمانی که غلبه نهایی بر دشمن حاصل شود (۲). و تقویت جبهه حق در راه عدالت‌گستری و مقاومت در برابر ظلم و کفر تنها در سایه عمل محقق می‌گردد (۲). چراکه فرامین اسلام بر مقابله با شرارت و زورگویی ظالم اساس یافته است (۲). و در این برهه از زمان، ایران اسلامی تنها کشوری قلمداد می‌شود که در تقابل با گردنکشان عالم سر ستیز دارد و این امر را وظیفه خود می‌داند (۲). حتی اتکا به خود در برابر ظلم نیز در کلام مقام معظم رهبری مورد تأکید است، به‌طوری‌که سال‌هایی وجود داشت که در خلیج فارس کشورهای دیگر حکم‌فرمایی داشتند، اما حالا در سایه تکیه بر قدرت الهی همه آن قدرت‌ها دیگر حضور ندارند (۲). حال اگر چنین عملی که متأثر از نگاه بینشی اسلام است، در بطن جامعه نقش ببندد، بازتاب جمعی آن تأثیرات فرهنگی و اجتماعی فراوانی در سطح و عمق اجتماع به همراه خواهد داشت. با اینکه بروز یک رفتار در جامعه تحت تأثیر عوامل گوناگونی می‌تواند قرار گیرد، اما ظهور توان رفتاری جامعه به شکل عمومی اهمیت دارد (۳).

مقاومت هدفمند در برابر پوچی و انحراف نیز از جمله مسائل زمینه‌ساز رفتار مقاومت شمرده شده و رهبری اسلام را مایه فخر و امید تلقی می‌کند، زیرا ایران در سال‌های قبل از انقلاب با اطاعت محض از کشورهای غربی و رکود اقتصادی و علمی هیچ تأثیری در جهان نداشت، اما با روی کار آمدن جمهوری اسلامی و مردم‌سالاری دینی، موجبات تحولات اساسی حاکمیتی و علمی و فناوری در همه عرصه ایجاد شده و ایران به قطب پیشرفت در جهان مبدل گردید و این همان هدفمندی در برابر پوچی و انحراف است (۲).

مسئولیت‌پذیری و احساس وظیفه در برابر خدا و جامعه از دیگر عوامل سازنده رفتار مقاومت در جامعه اسلامی را تشکیل می‌دهد. طبق بیان رهبری، امام خمینی سه باور را در دل‌های مردم زنده کردند: باور به خدا، باور به مردم و باور به خود که به برکت این سه باور اساسی، منشأ عقب‌ماندگی‌ها

و غرب‌زدگی‌ها در عرصه‌های متعدد اجتماعی، فرهنگی، نظامی و علمی ریشه‌کن شده و با ایستادگی جوانان در چالش‌ها، این موفقیت‌های بزرگ باعث بالندگی جامعه اسلامی در عرصه جهانی گردیده است (2).

با این همه، حفظ عزت و کرامت انسان در برابر سلطه و تحقیر، موردی دیگر از مسائل مورد توجه اسلام در ایجاد بینشی مقاومتی است. و درباره این موضوع نیز بیانات مختلفی از آیت‌الله خامنه‌ای ایراد گردیده است.

ادبیات رفتار مقاومت با کلید حفظ شرافت فردی و اجتماعی افراد در کلام ایشان با قطع امتیازات خصمانه کشورهای بیگانه کلید خورده است؛ همان‌طور که با روی کار آمدن انقلاب اسلامی این اتفاق به ثمر نشست (2). و این امر موجب عبور از وابستگی‌های جزئی و کلی جوامع غربی گردید (2). همچنین در یک برهه زمانی کوتاه، به همت جوانان مؤمن و معتقد، پیشرفت‌های معجزه‌آسا در همه زمینه شکوفا شد که موجب تحیر قدرتمندان عالم قرار گرفت (2).

به‌طور کلی، بینش اسلام بر این امر استوار است که هدف خلقت از انسان، جانشینی خداوند در زمین بوده و این امر تنها به‌واسطه آزمون و خطا و آزمایش‌های فراوان امکان‌پذیر خواهد بود. و در آیات مختلفی از قرآن کریم همچون آیه «لِيَلْوَكُمُ أَيُّكُمُ أَحْسَنُ عَمَلًا» (هود، 7؛ برای اینکه شما را بیازماید که کدام یک از نظر عمل بهترین هستید) به این امر اشاره شده است. از طرفی، این دشواری‌ها در نقش سازندگی ظاهر می‌گردد و وظیفه تفکیک انسان‌ها را بر عهده دارد (5). از طرفی، پایداری و استقامت ویژگی بارز مؤمنان و جامعه اسلامی به شمار می‌رود؛ همان‌طور که در آیاتی مانند «فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أَوَّلُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ» (احقاف، 35؛ همان‌گونه که پیامبران اولوالعزم استقامت کردند، تو نیز صبر پیشه کن) به این مطلب اشاره گردیده تا در سایه مشکلات و رنج‌ها آرمان‌های خود را فراموش نکرده و در زمینه تحقق اهداف از هیچ تلاشی فروگذار نباشند (5). و خداوند پاداش این گروه را ضایع نمی‌کند: «إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ» (یوسف، 90؛ همانا هر که تقوا پیشه کند و صبر و استقامت ورزد، پس قطعاً خداوند پاداش نیکوکاران را ضایع نمی‌کند).

بینش در اندیشه امام خامنه‌ای، نقش بنیادین در تأسیس و زمینه‌سازی رفتار مقاومت‌گونه دارد و مقاومت را از واکنشی مقطعی به راهبردی تمدنی و پایدار ارتقا می‌دهد. این بینش، ریشه در جهان‌بینی توحیدی و آموزه‌های دینی دارد و با ایجاد چارچوبی ارزشی، انگیزه‌های الهی را جایگزین انگیزه‌های مادی می‌سازد. آموزه‌هایی چون گرایش به حق و عدالت، مسئولیت‌پذیری، حفظ عزت و کرامت، و هدفمندی در برابر پوچی، زمینه‌ساز رفتاری مقاوم و پایدار در جامعه می‌شوند. تجربه جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که تکیه بر این بینش، موجب عبور از وابستگی، احیای عزت ملی و پیشرفت در عرصه‌های گوناگون شده است. در نهایت، آنچه مقاومت اسلامی را متمایز می‌سازد، پیوند آن با ایمان به خدا، توکل و صبر مورد تأکید قرآن است که مقاومت را به فرهنگی جمعی و هویتی اجتماعی تبدیل کرده و زمینه‌ساز تمدن نوین اسلامی می‌گردد.

نقش صیانتی و حفاظتی (هویت‌بخش)

بینش در سطح صیانتی و حفاظتی، کارکردی هویت‌بخش دارد و موجب می‌شود جامعه اسلامی در برابر تهدیدهای نرم و سخت دشمن مصون بماند. امام خامنه‌ای بارها بر اهمیت بصیرت در حفظ مرزهای فکری و ارزشی تأکید کرده‌اند؛ زیرا بدون این آگاهی، جامعه در معرض استحاله فرهنگی و سیاسی قرار می‌گیرد. عنصر بینش، مقاومت را به بخشی از هویت جمعی و ملی تبدیل می‌کند و باعث می‌شود مردم خود را با مقاومت تعریف کنند. این نقش حفاظتی، ضامن بقای هویت اسلامی و انقلابی در برابر نفوذ و فشارهای بیرونی است. اساساً اسلام رفتار مقاومت را مبتنی بر توحید و معنویت تعریف می‌کند و این اصل توانایی هویت‌بخشی به عنصر رفتار مقاومت را دارد.

اندیشه توحیدی به عنوان مبنا و زیرساخت، سیاست‌های عمومی و کلی جامعه را تشکیل می‌دهد و قدرتی مافوق تصور، زعامت گردآوری چنین مجموعه عظیمی را بر عهده دارد (۲). همچنین امام خمینی در کلام رهبری این گونه معرفی شده‌اند: «می‌کنند منظومه فکری امام در تمامی ابعاد فکری، اجتماعی و سیاسی مبتنی بر جهان‌بینی بوده است که مبنای این در جهان‌بینی توحید است» (۲). و اسلام و جهان‌بینی الهی آن از انسان خواستار است که در سیر تکاملی خود هرگز نایستد و هیچ سطحی او را قانع نسازد و این خصیصه ودیعه‌ای از جانب خداوند به بندگان اعطا گردیده است (۲). توحید با معنابخشی به حیات آدمی، موجبات نفی سلطه غیرالهی، مقاومت در برابر شرک و استبداد و همچنین، به عنوان یک بینش کارآمد، وظیفه هویت‌بخشی یا حفاظتی از نوع رفتار باورمندان را دارد. به طور کلی، پشتوانه اعتقادی عمیق و باورمندی به ارزش‌های والا، منشأ التزام جامعه و ایجاد رفتارهای مطلوب بهنجار می‌گردد (۵) و رفتار مقاومت نیز از این مسئله مستثنی نیست.

در کنار توحید، عنصر تقوا نیز از جمله مواردی است که با ایجاد یک سپر فردی و اجتماعی در برابر گناه و لغزش، رفتار مقاومت را هویتی مجدد می‌بخشد. از این رو، شهید خامنه‌ای بیان داشته است: منش تقواگرایانه در سیاست یعنی رفتار صادقانه‌ای که با دلسوزی همراه باشد (۲). و به شکل خاص، رفتار صادقانه را مصداق تقوای سیاسی فردی برشمرده‌اند (۲). همچنین به اعتقاد ایشان، بی‌تقوایی در تمام دنیای سیاست جهانی سیطره دارد و هیچ حکومتی به قصد نفع‌رساندن به دیگری نیست (۲). تقوا در مبنای قرآنی نه تنها بر مؤمنین، بلکه بر تمام مردم توصیه گردیده است. چراکه آیاتی همچون ۱۱۹ سوره توبه مؤمنان را به رعایت تقوا می‌خواند و برخی آیات مانند ۳۳ سوره لقمان این دایره را گسترش داده و به همه مردم رعایت تقوا را تسری داده است. و برخی دیگر از آیات، «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ... وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا» (طلاق، ۲-۴)، به گونه‌ای است که تقوا را راه نجات جامعه اسلامی یاد می‌کند (۵). دین، به عنوان نظامی مبتنی بر باورها و ارزش‌ها، مبنایی کارآمد برای تشخیص هنجارها و ناهنجاری‌های رفتاری فراهم می‌آورد. دین افزون بر معیارهای تشخیص، سازوکارهایی برای کنترل این هنجارها ارائه می‌دهد که با التزام عملی بدان‌ها، افراد مسیر درست رفتار را می‌یابند. از این رو، دین نقشی اساسی در شکل‌گیری رفتارهای ارزشی و هنجاری جامعه دارد. در این میان، تقوا به عنوان یکی از مؤلفه‌های اخلاقی و رفتاری دین، الگویی جامع برای زیست فردی و اجتماعی ترسیم می‌کند که با الزام به بایدها و مقاومت از نبایدها، زمینه‌ساز رشد جامعه‌ای مبتنی بر آموزه‌های دینی می‌شود (۳).

سومین عنصر بینشی هویت‌بخش به رفتار مقاومت در نگاه آیت‌الله خامنه‌ای، انسجام امت در مقاومت در برابر دشمنان با وحدت و اخوت اسلامی تلقی گردیده است. چراکه به اعتقاد ایشان، در برهه‌های حساس تاریخی و معاصر، دشمنان بدون مقاومت به کشور تعرض می‌کردند و هیچ‌یک از حکومت‌های روی کار ایرانی مقاومتی در برابر ایشان از خود نشان نمی‌دادند. همان‌طور که در سال ۱۳۲۰ به مرزها حمله شد، ارتش پهلوی با تمام هزینه‌های سنگین خود کاری نکرد (۲).

مؤلفه معنویت به عنوان یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین ابزارهای صیانتی و هویت‌بخش عنصر بینش در منظومه رهبری شهید تلقی می‌گردد. ایشان در بیانیه گام دوم انقلاب، معنویت را برجسته‌سازی ارزش‌هایی چون ایثار، توکل، اخلاص و ایمان در فرد و جامعه تعریف می‌کنند. و معنویت را نیاز اصلی جامعه و جهت‌دهنده فعالیت‌ها می‌دانند. همچنین گسترش شعور معنوی در جامعه نیازمند تلاش و جهاد است، اما نه با قدرت قاهره؛ بلکه مشروط به دو شرط: اول آنکه حکومت‌ها خود منش معنوی داشته باشند، دوم آنکه زمینه رواج معنویت را در جامعه فراهم سازند (۲). علاوه بر این، در باب توصیه به ورزشکاران، از آن‌ها تقویت عرصه معنویت را طلب می‌کنند. زیرا جوانان به معنویت احتیاج دارند و برخی مواقع یک عمل کوچک از سوی این افراد می‌تواند بیش از چند کتاب اثرگذار عمل کند (۲). اما باید توجه داشت، همان‌طور که بیان شد، رهبری از ورزش نیز در راستای تحقق و برون‌داد ایدئولوژی الهی خود استفاده نموده‌اند و در این راستا، کسب مقام قهرمانی در عرصه ملی و جهانی را نتیجه الطاف الهی

دانسته و توجه ورزشکاران به مسائل معنوی و ارزش‌های اسلامی را متذکر شده‌اند (2). در بیانی دیگر، ایشان می‌خواهند ورزشکاران در عرصه تخصصی خود توجه به مسائل معنوی را از دست ندهند، زیرا اگر نیت خدمت به کشور و اسلام باشد، نتیجه امر حسنه و ثواب خواهد بود (2). آیت‌الله خامنه‌ای دو جزء برای جمهوری اسلامی قائل هستند: یکی مردمی‌بودن و مورد بعدی اسلامی‌بودن، به معنی استواری بر پایه و ارزش‌های الهی و معنوی‌بودن است (2). همچنین ایشان در بیان جریان رعایت عدالت در بین اعضای هیئت دولت، این خصیصه کلیدی را بدون حضور معنویت تنها شعاری توخالی می‌دانند (2). در بیانی دیگر، ایشان معنویت و عدالت را درهم تنیده قلمداد کرده‌اند (2). و آفتی را برای سیاست برمی‌شمارند؛ آن هم زمانی است که سیاست از اخلاق و فضیلت معنوی خالی گردد. این مسئله باعث ورود ورطه‌های شیطانی و هوای نفسانی افراد، باعث قبضه‌شدن جبهه سیاست خواهد شد (2).

نقش تکاملی

در بعد تکاملی، بینش موجب ارتقای سطح مقاومت از واکنش دفاعی به کنش فعال و بازدارنده می‌شود. امام خامنه‌ای مقاومت را نه صرفاً برای بقا، بلکه برای حرکت به سوی پیشرفت و تحقق تمدن نوین اسلامی می‌دانند. بصیرت و آگاهی، افراد و جامعه را در مسیر رشد فکری، فرهنگی و سیاسی هدایت می‌کند و رفتار مقاوم را به یک کنش تکاملی بدل می‌سازد. در این نگاه، مقاومت با پشتوانه بینش، به موتور محرک تکامل فردی و اجتماعی تبدیل می‌شود و جامعه را به سوی اهداف عالی انقلاب سوق می‌دهد.

از منظر مقام معظم رهبری، از عناصری که موجب کاهش وابستگی به قدرت‌های خارجی می‌گردد، عدم به کار بست استعدادهای داخلی است. همچنین ایشان مقاومت آگاهانه و حکیمانه را در پرداختن گسترده به عرصه علم و معرفت می‌دانند. رهبری در ساحت تکاملی بینش نیز مهم‌ترین نقطه برای مقابله در برابر دشمنان را حراست از عقاید صحیح با حفظ ایمان و یقین دانسته و همچنین موفقیت را در رشد و استحکام‌بندی بنیان جهان‌بینی در جامعه تلقی کرده‌اند. آمادگی در مقابل دشمن در ابعاد غیرنظامی نیز باید به‌طور جدی رصد و پیگیری گردد، زیرا این تهدید با رخنه در اعتقادات و ایمان مردم، به‌عنوان وسیله‌ای برای دستیابی به اهداف شوم، سامان یافته است (2). همچنین ایشان بیان نموده‌اند علاوه بر قدرت فرماندهی نیروی جوان مؤمن ما در عملیات‌ها، عاملی مهم‌تر، یعنی قوت ایمانی نیز در پیشبرد اهداف نظامی لازم بوده و گرنه پیروزی دست‌یافتنی نخواهد بود. به عبارت دیگر، این قوه ایمان است که قدرت فرماندهی را ایجاد و آن را به اوج می‌رساند. در کشور ایران طی قرون مختلف جنگ‌های زیادی رخ داده است، اما نبود این دو عامل در نیروهای نظامی هر برهه از تاریخ باعث شد که این جایگاه شایسته را کسب نکنند (2).

از منظر ایشان، مؤلفه تزکیه نفس نیز از جمله مواردی است که در تکامل بینش مقاومت نقش بسزایی را ایفا می‌کند. از منظر ایشان، مجاهدت فی سبیل‌الله در درجه نخست، یک مبارزه درونی و نفسانی است؛ به گونه‌ای که هرگونه جهاد بیرونی، ریشه و تکیه‌گاه خود را از همین پیروزی بر خویش می‌گیرد. توضیح آنکه رزمنده‌ای که در برابر دشمن صف‌آرایی می‌کند، از سختی سرما و گرما هراسی به خود راه نمی‌دهد و خستگی در او راه نمی‌یابد، اگر پیش از آن در میدان نبرد درون، به برتری و فتحی پایدار نایل نیامده بود، هرگز توان چنین ایستادگی و استقامتی را نخواهد داشت. بنابراین، تمامی مجاهدت‌های عینی و عملی در صحنه‌های نبرد، بر پایه توفیق در مجاهدت‌های باطنی و درونی استوار است. و رابطه عمیق و تفکیک‌ناپذیری میان جهاد درونی و بیرونی استوار است (2). آیت‌الله خامنه‌ای باور دارد نگاه به خود مفهومی فراتر از توجه صرف است؛ این نگاه به معنای سنجش دقیق، ارزیابی واقع‌بینانه و محاسبه خویش است. انسان باید بداند چه اندازه ظرفیت، معرفت و توانایی دارد و هرگز خود را از یاد نبرد. خدای متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «نَسُوا اللَّهَ فَنَسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ»؛ یعنی آن‌ها خدا را فراموش کردند و خداوند نیز کیفرشان داد و آن کیفر نبرد.

این بود که خودشان را از یاد خودشان برد. بر این اساس، ناتوانی در شناخت و ارزیابی درست خویشتن، نه یک نقص ساده، بلکه آفتی بزرگ و بلایی عظیم به شمار می‌رود (2).

به علاوه، در کنار ایمان و تزکیه، شهید خامنه‌ای اعتقاد دارد عرصه صبر، ایثار و مجاهدت حتی در سختی‌ها موجب پایداری در مسیر مقاومت و تکامل آن می‌گردد. ایثار و مجاهدت، ارزش‌هایی بنیادین هستند که بستر ترجیح مصالح عمومی بر منافع فردی را فراهم می‌آورند. در کنار این دو، وحدت میان آحاد مردم و حضور پرشور آنان در صحنه‌های سیاسی، همگی به مثابه سرمایه‌های معنوی یک ملت به شمار می‌روند. ملت ایران با اتکا به همین سرمایه‌های گران‌بها و بهره‌گیری هوشمندانه از آن‌ها، توانست در برابر چالش‌ها به پیروزی دست یابد (2). «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزِنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ»؛ اگر ایمان در دل و در عمل وجود داشته باشد، کوه‌ها در مقابل یک جامعه، یک مجموعه، یک انسان قوی، هموار خواهد شد و قدرت مقاومت نخواهد داشت. یکی از فواید جنگ برای ما این بود (2).

منظومه فکری شهید خامنه‌ای، موضوع اقتصاد مقاومتی در حوزه پرهیز از مصرف‌گرایی و اسراف را موجب شکستن حصار اقتصادی مطرح می‌کند. شاخصه اقتصاد مقاومتی در کلام ایشان، تعامل با دنیا، برون‌گرایی و درون‌زایی است، اما باید توجه داشت این تعامل نباید تولید داخل را زیر سؤال ببرد (2). همچنین از شاخص‌های دیگر، اصلاح سبک و الگوی زندگی و جلوگیری از مصرف‌گرایی است. یعنی تمامی افراد جامعه باید از یک الگوی عاقلانه و مدبرانه بهره‌گیرند و با صرفه‌جویی و پرهیز از ریخت‌وپاش، از اسراف‌گرایی جلوگیری نمایند (2).

نتیجه‌گیری

هر جامعه‌ای براساس سیاست‌های کلان در قبال خود سعی دارد با گسترش باورهای منطبق با عقیده و باورهای رسوخ‌یافته در لایه‌های مختلف فرهنگ و تمدن موجود در تاریخ، اهدافی را با جهت‌دهی به رفتار مردم و صرف هزینه کمتر در طولانی‌مدت دنبال کند. بدین‌طور مثال، جلوگیری از مصرف‌گرایی باعث حفظ و جلوگیری از هدررفت و ذخیره منابع طبیعی برای آیندگان خواهد شد. اما همان‌طور که روشن شد، فرهنگ و منش رفتاری جامعه مقوله‌ای کم‌ارزش نیست و به راحتی تغییر آن میسر نخواهد بود. بلکه تغییر در فعل از جهت‌دهی صحیح در باور نشأت می‌پذیرد. لذا عنصر بیش‌مهم‌ترین رکن در اصلاح امور یک جامعه تلقی خواهد شد. در باب موضوع پژوهش نیز رکن اصلی فکر مقاومت، بیش‌قلمداد می‌شود. به‌طور کلی، فکر و عقیده مقاومت باید دارای مبنا و سرمنشأ باشد؛ لذا عقیده مقاومت بدون عقیده و هدف در مقوله رفتار قرار نمی‌گیرد. اما فرهنگ مقاومت می‌تواند در دو وهله جای بگیرد؛ یکی بعد غیرالهی و شیطانی آن خواهد بود که به نتایجی همچون ظلم و از بین بردن کرامت انسانی ختم می‌شود، اما در نقطه مقابل، بعد الهی آن است؛ بدین معنا که آموزه‌های الهی در آن آمیخته گردد. لذا در این صورت، فرهنگ مقاومت به برنده‌ترین سلاح در مقابل ظلم و بالاترین ابزار در شکوفایی استعدادها مبدل می‌گردد.

بیش‌در اندیشه امام خامنه‌ای، نقش بنیادین در تأسیس و زمینه‌سازی رفتار مقاومت‌گونه دارد و مقاومت را از واکنشی مقطعی به راهبردی تمدنی و پایدار ارتقا می‌دهد. این بیش‌ریشه در جهان‌بینی توحیدی و آموزه‌های دینی دارد و با ایجاد چارچوبی ارزشی، انگیزه‌های الهی را جایگزین انگیزه‌های مادی می‌سازد. آموزه‌هایی چون گرایش به حق و عدالت، مسئولیت‌پذیری، حفظ عزت و کرامت، و هدفمندی در برابر پوچی، زمینه‌ساز رفتاری مقاوم و پایدار در جامعه می‌شوند. تجربه جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که تکیه بر این بیش‌ریشه، موجب عبور از وابستگی، احیای عزت ملی و پیشرفت در عرصه‌های گوناگون شده است. در نهایت، آنچه مقاومت اسلامی را متمایز می‌سازد، پیوند آن با ایمان به خدا، توکل و صبر مورد تأکید قرآن است که مقاومت را به فرهنگی جمعی و هویتی اجتماعی تبدیل کرده و زمینه‌ساز تمدن نوین اسلامی می‌گردد.

همچنین عنصر بینش با تکیه بر توحید، تقوا و معنویت، کارکردی صیانتی و هویت‌بخش دارد که جامعه را در برابر تهدیدها مصون می‌دارد. توحید سلطه غیرالهی را نفی می‌کند، تقوا سپری در برابر لغزش است و معنویت فعالیت‌ها را جهت‌دهی می‌نماید. این سه مؤلفه، مقاومت را به هویت جمعی تبدیل و انسجام امت را در برابر دشمنان تقویت می‌کنند. بینش در بعد تکاملی، مقاومت را از واکنش دفاعی به کنشی فعال و بازدارنده ارتقا می‌دهد و آن را به محرک تمدن‌سازی تبدیل می‌کند. این ارتقا با تکیه بر شاخصه‌هایی چون ایمان و یقین، تزکیه نفس، صبر و ایثار، و اقتصاد مقاومتی محقق می‌شود. از منظر امام خامنه‌ای، مجاهدت بیرونی ریشه در جهاد درونی دارد و پیروزی در گرو قوت ایمانی، خودشناسی و پایداری است. همچنین اقتصاد مقاومتی با درون‌زایی و پرهیز از اسراف، زمینه‌ساز شکستن حصار اقتصادی و دستیابی به استقلال و تعالی پایدار می‌گردد.

به‌طور کلی، با حضور عنصر بینش مبتنی بر جهان‌بینی توحیدی در هر مقوله‌ای که براساس آن مجموعه‌ای از رفتار در جامعه رخ می‌دهد، باعث ایجاد نگاهی با تأثر از فرهنگ اسلامی شده و این منش رفتاری همسو با اهداف متعالی در مسیر سعادت جهت خواهد یافت. لذا اگر رویکرد جامعه در بحث فکر مقاومت بر پایه آموزه‌های اسلامی تشکیل شده باشد، در هر عرصه از رفتارسازی، فکر مقاومت در راستای ایستادگی در مقابل حربه‌های دشمن و خودکفایی عمل می‌کند.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Fa'ali MT. Religious Faith in Islam and Christianity. Tehran, Iran: Kanoon Andisheh Javan; 1999.
2. Babaei E. Contemporary History from the Perspective of the Supreme Leader. Qom, Iran: Maaref Publishing; 2024.
3. Malekired M. The Desired Society: Foundations and Civilizational Functions of the Mahdavi Society. Qom, Iran: Research Institute for Islamic Sciences and Culture; 2024.
4. Nazemi Ardakani M, Fathollahi Bayati M. A Systems Approach to Culture and Its Engineering. Tehran, Iran: Asar-e Fekr; 2019.
5. Zouelm A. Standard Culture from the Perspective of the Holy Quran. Qom, Iran: Institute for Islamic Culture and Thought; 2013.
6. Abbasi AA. History of Islamic Culture and Civilization. Tehran, Iran: Hezareh Qoqnoos; 2019.
7. Al-Kulayni MiYq. Al-Usul min al-Kafi. Tehran, Iran: Al-Maktabah al-Islamiyyah; 1968.
8. Pirouzmand A. Foundations and Model of Cultural Engineering. Qom, Iran: New Islamic Civilization; 2016.
9. Yazdani A. Art as a Context-Builder and Its Role in Behavioral Motivation. Asr-e Adineh Scientific-Research Quarterly. 2017;10(23).
10. Khomeini R. Sahifeh-ye Imam. Tehran, Iran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works; 2010.